

zős alkotókorszakát, mint „klasszikusat” a realiztikus fiatalkori fejlődéssel mereven szembe szokták állítani. Felületesen tekintve úgy tűnik fel, mintha elég sok minden szólna egy ilyen szembeállítás mellett; különösen magának Goethének és Schillernek sok kijelentése.

Ez a merev szembeállítás mégsem helyes. Persze van ellentét Goethe és Schiller ifjúkora és későbbi fejlődése között. Ez az ellentét azonban nem vezethető vissza formai-művészi vagy szubjektív-pszichológiai motívumokra /kiforrotlanság és kiforrottság stb. a polgári irodalomtörténészeknél/. Inkább a polgári osztály történelmi fejlődésének két ^{szakasza} közötti ellentétet és egyúttal összefüggést jelenti. Goethe és Schiller ifjúkora egyaránt a forradalomelőtti felvilágosodási korszak utolsó művészi csúcspontja. Fiatalkori gyakorlatuk és azt kísérő művészetelméleteik egyaránt a XVIII. század francia-angol felvilágosodásának vállán emelkednek. Utolsó jelentős összefoglalását adják a művészi realizmus sajátos természetének a felvilágosodás korában, a burzsoáziának a francia forradalom előtti fejlődési korszakában. Goethe és Schiller úgynevezett klasszikus periódusa ezzel szemben a ^{polgári} ~~burzsoázi~~ forradalom utáni fejlődésszakának csúcspontja. Annak a fejlődésszaknak, amelynek legnagyobb realista mintázói Balzac és Stendhal, amely utolsó európai jelentőségű képviselőjét Heinében találja meg. Alapvonásaiban ezt a korszakot is 1789-1848 között, mint a nagy realizmus egyik korszakát kell értékelnünk, ha ez a realizmus a felvilágosodás-korabelitől nagyon lényeges vonásokban el is üt, ha ez a realizmus sok etappjában /különösen Schillernél/ nagyon problematikus is és gyakran ellentétébe csap is át. Goethe és Schiller közös működésének elmélete és gyakorlata a híd, a forradalom előtti felvilágosodás irodalma és a forradalom utáni realizmus között. Különösen fontos Goethe életműve, mint az első korszak irodalmának eleven átnövése a következőbe. Goethe és Schiller nézeteinek analízise közben látni fogjuk, hogyan merül fel náluk a forradalom utáni ^{szakasz} ~~etapp~~ fontos alkotóproblémáinak egész sora már és hogyan nyer mindig érdekes, gyakran pedig nagyon mély megoldást.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

A goethei-schillerei fejlődés e fázisának különlegessége is csak társadalmi alapjából ragadható meg. Ha forradalom utáni fázisnak mondjuk, a döntő szempont ebben az, hogy formai és tartalmi problémáira a francia forradalom kitörésének nagy ténye elhatározó befolyással volt. Mert egyébként éppen az a sajátsága, hogy a francia forradalommal csaknem egyidejűleg kezdődik és az egész korszak fejlődésének különböző ^{szakasz} ~~etapp~~ait végigköveti. Míg Franciaországban magában a forradalmi átalakulások nagy irodalmi tükrözése csak az egész korszak lezárulása után, csak Napoleon bukása után kezdődik, míg az iparilag rendkívül fejlett Anglia is csak később mutatja jelentős irodalmi visszahatásait ^{EM} fejlődési korszakra, ez a közvetlen és irodalmilag rendkívül magasan álló írói visszahatás a világeseményre az ökonómiailag és politikailag visszamaradt Németországban lép fel leggyorsabban. E gyors visszahatás bizonyára éppen Németország visszamaradottságá-

val függ össze nagyon szorosan. E visszamaradottság a kapitalista ~~ta~~ fej-
 lődésben a polgári forradalmat mint politikai ténynt Németország számára ak-
 kor még nem tűzte napirendre. A kapitalista ~~ta~~ fejlődés mégis eléggé elő-
 rehaladott volt ahhoz, hogy létrehozzon egy aránylag széles polgári elitet,
 amely ideológiailag a francia forradalom előkészítési korszakában részt
 vett és amelynek most a maga módján költőileg és filozófiailag kellett rea-
 gálnia az előkészítésnek átcsapására magába a forradalomba. A fejlődés i-
 lyen egyenlőtlensége alapján Németország ökonómiai és politikai visszamara-
 dottsága határozza meg a visszahatás egész ~~természetét~~ ^{jelleget} és ezzel e tendenci-
 ák németországi költői csúcspontjának sajátos ~~természetét~~ ^{saját} is, Goethe és
 Schiller alkotási problémáinak és megoldásaiknak természetét. Minden német
 visszahatásnak a francia forradalomra döntő vonása a túlnyomóan ideológiai
 jelleg. Az elmélet áttétele a gyakorlatba a legritkább kivételek közé tarto-
 zik /Forster György/. Ezzel függ össze mindenekelőtt az, hogy az ellentétek
 magán a forradalmi osztályon, a burzsoázián belül sokkal kevésbé voltak ki-
 élezettek, mint Franciaországban, éppen a forradalomban, éppen a forradalom
 következtében.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Az osztályellentétek kiélezettségének ez a kisebb foka ideológiai
 téren - nagyon megváltozott tartalommal - hasonló típusú problémafeltevés-
 eket és megoldásokat eredményez, mint amilyenek Franciaországban csak a
 forradalom előtti korszakban voltak lehetségesek: tudniillik a kérdéseknek
 tisztán általános emberi szempontból /azaz a polgári osztálynak, mint a
 feudálizmus által elnyomott minden társadalmi réteg vezetőjének szempontjá-
 ból/ való feltevését. A kérdésfeltevéseknek ez az általános polgári formá-
 ja és megválaszolásuk szintetikus formája természetesen nem zárja ki nagyon
 éles ellentétek lehetőségét különböző irányok között a polgári osztályon
 belül. Ezek az éles ellentétek a politikai cselekvésre még meg nem érett
 polgári osztályon belül fennálló objektív-ökonómiai, ellentmondásteljes ten-
 denciákat tükrözik. Minthogy azonban a politikai cselekvés időpontja ob-
 jektíve még nem érkezett el, az ellentmondásokat tisztán ideológiai téren
 hordják ki. Ennek a helyzetnek általános jellege nemcsak abban az irányban
 hat, hogy a problémafeltevések és megoldások ilyen általános polgári szin-
 tetikus jellegűt nyernek, hanem egyúttal idealisztikus-utópikus jellegüket
 is meghatározzák. A német ^{szórvány} burzsoázia ilyen, ökonómiai és politikai gyengesé-
 gének a társadalomban már kivívott ideológiai vezetőszerével szemben ál-
ló konkrét utóhatása hozza létre éppen a polgári ideológusok leginkább ve-
zető rétegeiben azt az irányt, amelynek legjelentősebb képviselője Goethe
és Schiller lett. Ez az irány a ^{szórvány} burzsoázia és nemesség csúcseinak egybeol-
 vasztására tendál a németországi ökonómiai-politikai élet fokozatos, lépés-
 ről-lépésre történő elpolgáriasodása alapján. Azaz 1789 bizonyos szociális
 eredményeire törekszik forradalom nélkül. A forradalmi módszert, különösen,
 mint Engels mondja, a „plabejusok” mozgósítását a polgári célok érdekében,
 határozottan elutasítja. De ugyanakkor igenli 1789 ökonómiai és politikai

29 tartalmát, propagálja a feudalizmus fokozatos evolúciós felszámolását. Németországban, a ^{holguság} ~~holguság~~ kulturálisan fejlettebb részének ^{közös} ~~vezetése~~ alatt, a nemesség polgárisodó, a feudalizmust önként felszámoló részével együtt.

A francia forradalommal szembeni állásfoglalás, ez a forradalmi módszer elutasításából és a forradalom szociális tartalmának elfogadásából keletkező program Goethe és Schiller weimari-jénai együttműködésének közös alapja; társadalmi-ideológiai alapja a német „klasszicizmusnak”, az 1789-1848 közötti európai irodalmi fejlődés első ^{széles} ~~stápijának~~ ^{stápijának}. Az alapvető ökonomiai-politikai felfogásoknak és céloknak ez a közössége az igazi kulcs Goethe és Schiller barátságához. Ez a barátság, így mondhatnók kissé paradoxan kiélezve, politikai barátság, politikai blokk alkotása kulturális ideológiai téren. És együttműködésüknek ez a jellege magyarázza meg aztán nemcsak együttes munkájuk rendkívüli mélységét és intimitását, hanem ugyanakkor barátságuk határait is, amelyeket a polgári irodalomtörténészek vagy elpalástolni igyekeznek, vagy pedig „mélyértelmű” pszichológiai hipotézisekkel akarnak megmagyarázni.

Ilyesfajta irodalmi legendák keletkezéséhez persze maga az öreg Goethe is hozzájárult némileg. A Schillerrel való barátság akadályainak és e barátság fokozatos keletkezésének előadása az „Évkönyvek”-ben abban a hibában szenved, hogy Goethe az ő olaszországi utazása utáni álláspontját Schiller „Sturm und Drang”-álláspontjával ^{állítja szembe} ~~kontrasztolja~~, jóllehet az a Schiller, akivel ő annakidején Weimarban és Jénában találkozott, már rég nem a „Rablók” és az „Ármány és szerelem” költője volt többé. Goethe és Schiller közös társadalmi tendenciája már évekkel barátságuk előtt hatékony volt, de azoknak a differenciálódásoknak, amelyeket a francia forradalom hozott létre, érvényre kellett jutniuk a német értelmiségben ahhoz, hogy a meglévő személyes ellentétek ~~felett~~, amelyek ugyancsak társadalmilag meghatározottak voltak, diadalmaskodhasson ez a közös tendencia.

„Hadjárat Franciaországban” c. emlékezésében Goethe szemléletes képet ad e differenciálódásokról, az útaknak erről az elválásáról. Leírja Sömmeringnél, Hubernél és Forsternél Mainzban tett látogatását és elmondja, hogy ennek az együttlétnek az alkalmával gondosan elkerülték, egyetlen szót is ejteni az időszerű eseményekről. „Politikai dolgokról nem volt szó; az ember érezte, kölcsönösen kímélnünk kell egymást, mert míg ők nemtagadták el egészen a republikánus érzelmeiket, én nyilvánvalóan annak a hadseregnek sorai közé siettem, amely éppen ezeknek az érzelmeknek és hatásuknak szándékozott határozott véget vetni.” De az objektíve fennálló ellentéteket természetesen a személyes érintkezés semmiféle szívélyes diplomáciája nem tudhatta áthidalni, sőt még tartósan elpalástolni sem. Ismeretes, hogy éppen ebben az időszakban bomlott fel a régi barátság, mely Goethét Wielandhoz és Herderhez fűzte; a mainzi eredmények hirtelen törésre vezettek Schiller és fiatalkori barátja, Huber között stb.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

3

Azonban a személyes együttműködés ^{széles} ~~széles~~ nemcsak ebben az irányban mutatkozik, az eddigi utitársak egy részének balra ^{széles} ~~széles~~ a francia forradalom hatása alatt, hanem az ellenkező irányban is. Csak éppen utalok Goethe

konfliktusaira Stolberg gróffal, Schlosserrel stb. Goethe maga ezt az álláspontját barátjához Meyerhez írt egyik levelében nagyon tisztán kimondta. Abban - két évvel a Schillerrel való barátság kezdete után - Schlegel Vilmos Ágostnak felvételéről volt szó Goethe és Schiller munkaközösségébe. És Goethe így ír róla: „Persze már sajnos észrevehető, hogy némi demokratikus tendenciái vannak, ami által hát bizonyos szempontok azonnal eltolódnak s ami bizonyos dolgok áttekintése elé épp oly gonosz akadályt állít, mint a megcsontosodott, arisztokratikus felfogásmód.” És az itt kimondott nézetekkel teljesen egyezően köszönti egyik Stein Frigyeshez /Stein Sarolta fiához/ írott levelében, nagyon objektíven és nagyon hűvösen, Schillerrel kezdődő barátságát, mint együttműködést „egy olyan korban, amelyben az áldatlan politika és a szerencsétlen, testetlen pártszellem azzal fenyeget, hogy megszüntet minden baráti viszonyt és szétrombol minden tudományos kapcsolatot.”

Magától értődő, hogy a tendenciáknak ez a társadalmi-politikai közösége a Goethe és Schiller közötti mélyreható differenciákat egy pillanatra sem szüntetheti meg, hogy tehát barátságuk kezdettől fogva csak bizonyos határok között mozog. Goethe kezdettől fogva bizonyos felvilágosodott-humanistai~~ikus~~, lényegében evolucionista állásponton áll. Realizmusa hozzáegíti, hogy ezt az általános szemléletét a francia forradalom korszakán át megőrizze és az új viszonyokhoz ideológiailag hozzáalakítsa. Schiller kispolgári idealista forradalmár, akinek forradalmi humanizmusa, akinek ideológiai rohama a feudális-abszolutisztikus Németország ellen már a francia forradalom előtt elbukik. Ifjúkori eszményeinek összeomlásából ugyan kiküzdí magát egy bizonyos, a Goetheéé nagyban hasonló állásfoglaláshoz a francia forradalommal szemben, de állásfoglalása, minden tartalmi közöség ellenére, továbbra is megőríz bizonyos kispolgári-idealista árnyalatot, amely az összes kérdésekben, az alkotás legfontosabb kérdéseitől a személyes életproblémáig mindenütt kifejezésre jut. Mehring tehát nem téved, amikor Schillernek Goethe élettársnőjével, Vulpi~~us~~Krisztinával szembeni kicsinyes-kispolgári, moralizáló magatartásában látja az okát a Goethe és Schiller közötti személyes viszony fokozatos elhidegülésének.

De itt mégis inkább csak ennek az ellentétességnek egy szimptomájáról van szó, mint magáról az okról. Goethe és Schiller különböző kijelentései személyes viszonyukról /Goethénél inkább utólagosan, pl. Eckermannál, Schillernél egyidejű levelekben Körnerhez és Humboldthoz/ azt mutatják, hogy ezek a differenciák minden téren és állandóan megvoltak és az idők folyamán egyre inkább elmélyültek. Az ellentét már abban a döntő beszélgetésben mutatkozik, amellyel barátságuk kezdődik, a Goethe „Növények metamorfózisá”-ról folytatott beszélgetésben. Ha itt Schiller a goethei „ősfenomén”-t nem tapasztalatnak, hanem pusztán ideálnak mondja, tehát a goethei, majd nem materialisztikus dialektikát a kantiba teszi át, úgy mindkét részről nagy diplomáciára volt szükség, hogy ne kerüljön már itt törésre a sor. Ugyanaz